

6 De serieuze personages van Zhang Xiaogang met hun dromerig sturende ogen zijn geïnspireerd op het communistische China..

28 Van alle Nederlandse kunstbeurzen kijken wij altijd in het bijzonder uit naar Art Rotterdam. Wat kunnen we van deze editie verwachten?

44 Vier realisten, voortzitters van een grote Nederlandse kunsttraditie, ontmoeten elkaar in Museum MORE: Floris Verster, Jan Mankes, Dick Ket en Henk Helmantel.

46 Een bijzondere ontmoeting in een reuzenrad boven de stad vat de verscheidenheid van de kunstbeleving in Düsseldorf mooi samen.

54 Wat bindt een familie? Genen, bloed, liefde? Atte Jongstra neemt de Heilige Familie onder de loep.

58 Wie beïnvloedde wie? De wisselwerking tussen kunstenaarskoppel Lee Krasner en Jackson Pollock.

64 Er was een tijd dat het heel gewoon was dat een beroep van vader op zoon over ging. Zo ook in de kunstenaarsfamilies Maelwael en Cranach.

72 In de tentoonstelling 'Lage Landen' wordt de identiteit van ons land onderzocht aan de hand van het element aarde.

76 Onthult het Bellelli-groepsportret van Degas een familiegeheim?

78 'Drie generaties' van Charley Toorop onder de loep.

82 Michel van de Laar, bekend van 'Het geheim van de meester', komt volgens eigen zeggen uit een restauratorendynastie.

86 De familie van Anke Roder ontplofte in 1978. Zij schrijft over verbondenheid met de natuur en vrienden die familie worden.

6 Zhang Xiaogang: iedereen familie

12 Jong talent Milena Naef

16 Herstelde stilte: Bram, Geer en Jacoba van Velde

22 Achter het masker: Frank van der Linden

28 Art Rotterdam

30 Glanzende heiligen boven de deur

36 101 Vrouwen versierd: Marijke Schurink

38 Zelfportret met een verhaal

44 De serene blik van Verster, Mankes, Ket en Helmantel

46 Ontmoetingen in Düsseldorf

54 Column Atte Jongstra

58 Krasner en Pollock: wie beïnvloedde wie?

64 Kunstenaarsfamilies

68 Palets Passie

72 Lage Landen

76 Familieperikelen

78 Charley Toorop: Drie generaties

82 Het restauratiebloed van Michel van de Laar

92 Kunst in Zicht

98 In het volgende nummer

uitgave
393
februari/maart
2018

Frank van der Linden met masker van Anne Forest

PAGINA
58

12 Voor jong talent Milena Naef heeft marmer een persoonlijke betekenis.

16 Familieverhalen beginnen vaak klein. Zo ook bij Bram, Geer en Jacoba van Velde.

22 Achter een masker kun je je verbergen, even iemand anders zijn. Aan het maskerproject 'SOTT' doen kunstenaars als Anne Forest, Marc Mulders en Jom van Leeuwen mee.

30 In het vijftiende-eeuwse Florence werd het fraaiste keramiek vervaardigd door één enkele familie: de Della Robbia's.

36 Marijke Schurink bewerkte portretten van invloedrijke vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis. Nu te zien in CODA Apeldoorn.

38 In een zelfportret kan de kunstenaar iets van zijn persoonlijkheid, ambities of familierelaties laten zien. Wat vertellen portretten in zelfportretten?

Inhoud

SOTT

Vanuit een met zorg gemaakt transportkistje staren twee kraaloogjes me indringend aan.

Ze worden omgeven door een rood gezicht, stugge wilde haren en een mondje met tandjes als van een piranha.

‘Geweldig, hè? Deze durf ik bijna niet in mijn huis op te hangen,’ zegt Frank van der Linden lachend. ‘Het heeft iets voodoo-achtigs.’

Maar volgens de kunstenaar, Jorn van Leeuwen, moet je hem juist ophangen; hij verjaagt kwade geesten.’

FRANK VAN DER LINDEN

Tekst Merel van den Nieuwenhof

Beeld Frank van der Linden en Marc Mulders

Frank van der Linden met masker van Anne Forest

Op zijn smartphone laat Frank berichtjes van Jorn zien. ‘Hij nam me mee in zijn maakproces, liet me steeds zien wat hij deed en hoe het masker eruit kwam te zien. Uiteindelijk maakte hij er zelfs nog een kistje

bij. Die betrokkenheid van kunstenaars maakt dit project heel persoonlijk.’

Omringd door kunst

Frank leeft voor de kunst. Hij is de assistent van kunstenaar Marc Mulders, in-

richter voor galeries en musea en rijdt met zijn bedrijf Lijn 66 het land door als kunsttransporteur. In zijn vrije tijd verzamelt hij kunst. In zijn huis kijk je je ogen uit: de gang hangt van onder tot boven vol – ‘dit is mijn depot’ – en ook zijn keu-

Fotonegatief,
uitgezocht door
Akram Zaatari

ONTMOETINGEN IN DÜSSELDORF

KUNSTBELEVING ALSOF JE ALLEN FAMILIE BENT

Er zijn soms wonderlijke verhalen die je een groot vertrouwen geven in kunst. Het gebeurde mij in Düsseldorf. Ik zat in een cabine van een reuzenrad boven de stad. Tegenover mij zaten twee dames die rechtstreeks uit de Engelse soapserie Coronation Street konden komen. Wij raakten aan de praat en toen zij hoorden dat mijn reden om naar Düsseldorf te komen beeldende kunst was, verscheen er een frons op hun voorhoofden. Kunst?! 'Ik hou niet van Picasso,' zei de ene vrouw in plat Engels.

Tekst & Beeld Eric Beets

Lee Krasner, Gaea, 1966, olieverf op doek, The Museum of Modern Art, New York

De Amerikaanse schilderes Lee Krasner (1908-1984) en haar echtgenoot Jackson Pollock (1912-1956), bekend van zijn *drippings* en *action painting*, deelden tussen 1945 en 1956 haard en huis. In hun huis in East Hampton had ieder een eigen studio. Beiden bouwden een oeuvre op dat wordt gerekend tot het Amerikaanse abstract expressionisme. Tijdens hun samenzijn was er naar alle waarschijnlijkheid sprake van een wisselwerking tussen hun beider schildertechnieken. Het wordt echter steeds waarschijnlijker dat de invloed van Krasner op de vele malen bekendere Pollock stukken groter was dan tot voor kort werd aangenomen.

WIE BEÏNVLOEDDE JIM

LEE KRASNER &
JACKSON POLLOCK

Charley Drie Toorop generaties

'Drie generaties' is de titel van een schilderij dat boekdelen spreekt. Het is gemaakt door Charley Toorop (1891-1955). Zij beeldde zichzelf af met haar vader, de bekende en virtuoze schilder Jan Toorop (1858-1928), en haar zoon Edgar Fernhout (1912-1974). Haar andere zoon, cineast John Fernhout (1913-1987), en dochter Annetje (1916-1956) zijn niet afgebeeld.

Tekst & Beeld Eric Beets

Charley Toorop, Drie generaties, 1941-1950, olieverf op doek, 200 x 121 cm, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

‘De wil is alles,’ zei Charley Toorop eens. Als je het schilderij aanschouwt, kun je de wilskracht voelen. Zij wilde haar eigen geschiedenis schrijven en generaties duiden. Haar vader was destijds al overleden, maar is afgebeeld in de vorm van een bronzen portret dat de beeldhouwer John Raedecker van hem maakte. Hij heeft daardoor al een soort eeuwigheidswaarde gekregen; het brons doorstaat de tand des tijds. De kop is monumentaal en van grootse, bijna mystieke allure.

Kenmerk

Charley Toorop begon in 1941 met dit schilderij en voltooide het, mede door de oorlog, pas in 1950. Het is wat stijf geschilderd, een kenmerk van haar werk. Haar portretten zijn beïnvloed door de Egyptische Fayoum-portretten (ca. 100 v.Chr.-300 na Chr.), die worden gezien als een symbiose tussen Egyptische en Romeinse dodencultuskunst. Deze mummieportretten zijn indringend, de personen kijken je aan met een blik die tegelijkertijd in zichzelf gekeerd is. Toorops per-

sonages ontstijgen daardoor het anekdotische dat portretten dikwijls kenmerkt. Haar portretten van vaak arbeiders - in navolging van de door haar zeer bewonderde Van Gogh - kregen op deze manier een universeel karakter.

Moedig

Toorop was een moedige en wilskrachtige vrouw. Al weet je niks van haar, de verftoets verradt die houding. Het lijkt alsof zij drie generaties heeft geschilderd, maar eigenlijk is het er maar één: de hare.

Michel van de Laar, op locatie aan het werk in de abdij van Berne in Heeswijk (foto: Niels den Haan)

Michel van de Laar komt volgens eigen zeggen uit een restauratoredynastie. Zijn opa was restaurator en kunstschilder, zijn vader en tantes restaureerden en Michel zelf is met zijn vak inmiddels aardig bekend in den lande. Hij was jarenlang restaurator van het Rijksmuseum en heeft een eigen restauratieatelier in Amsterdam en Den Bosch. Het grote publiek kent hem van twee seizoenen 'Het geheim van de meester', het populaire televisieprogramma waarin beroemde meesterwerken worden gereconstrueerd.

Het restauratiebloed van Michel van de Laar

Tekst Merel van den Nieuwenhof **Beeld** Michel van de Laar

Hij heeft het druk. Terwijl Michel vertelt, wordt hij regelmatig gebeld door klanten en moet hij afmetingen doorgeven voor een tentoonstellingscatalogus. Zodra hij ophangt, pakt hij zijn verhaal moeiteloos weer op. Over

zijn opa Nol, die het restauratievak in 1912 leerde in Brussel. En die, terug in Den Bosch, werk van anderen naschilderde: eerst ter studie, later bleek hij daar zijn brood mee te kunnen verdienen. 'Destijds was dat iets hips. Verzamelaars hadden

echt en kopie door elkaar hangen. Ze bestelden bijvoorbeeld een Van Dijck voor boven de bank,' vertelt Michel. 'Na de zaak rond Van Meegeren, vlak na de Tweede Wereldoorlog, is het woord kopie synoniem geworden voor vals en wansmakelijk.'

Het Joodse bruidje

Opa kopieerde in het Rijksmuseum, zo blijkt onder andere uit de bewaarde kopieerregisters, samen met Pierre Kemp. Deze latere winnaar van de P.C. Hooftprijs beschreef zijn eerste ontmoeting met het 'Joodse bruidje' van Rembrandt in 1913 later in een gedicht. 'Ik heb het

De selfie met v.l.n.r.: Pierre Kemp, beeldhouwer Gerard Hoppe en Arnold van de Laar

Rood van het Joodse Bruidje lief, van toen ik het zag voor het eerst en ik nog niet begreep, welk een verkering ik die dag begon,' citeert Michel. 'Mijn opa moet op dat moment naast hem hebben gestaan. Ze maakten die dag nog een selfie in een fotohokje in de Kalverstraat.' Een bijzondere vondst voor Michel. 'Toen ik in het Rijks werkte, maakte

Arnold van de Laar kopieert in 1927 in opdracht 'De Kruisdraging' van Jheronimus Bosch in Gent (foto: Arnold van de Laar met zelfontspanner)

ik 's morgens voor opening altijd een rondje op zaal. Ontroerend om na 25 jaar bijna dagelijks voor het bruidje te hebben gestaan zoiets te weten te komen over je opa.'

Kwast van opa

Als na de oorlog het kopiëren uit de mode raakt en Nol van de Laar niet blijkt te kunnen leven van zijn autonome werk, legt hij zich volledig toe op het restaureren. Hij krijgt belangrijke opdrachten, vooral uit het zuiden des lands. Niemand minder dan Jan Sluijters vraagt hem zijn

werk te reinigen en te vernissen. Uit bewaard gebleven brieven blijkt dat dat met heel dunne vernis moest gebeuren. Het huis van Nol in Den Bosch is nog in-

Michel van de Laar restaureert 'De Kruisdraging' van Cornelis Kruseman (foto: Niels den Haan)

